

La història entorn de Santa Apol·lònia i la seva confraria a Barcelona

Josep M. Ustrell i Torrent
Confrare Major

ANTECEDENTS HISTÒRICS

Per saber sobre els fets que se li reconeixen a Santa Apol·lònia hi ha suficient informació i quelcom de fantasia. Com explica el martirologi, aquests fets se centren en el segle III dC a la ciutat d'Alexandria. Segons relat del Bisbe Sant Dionís, Apol·lònia era una persona venerable, no tan sols per l'edat avançada sinó pel constant exercici d'una sòlida virtut. Hom diu que era filla de noble família i educada en la religió de Crist. Sembla que era l'exemple dels cristians, vivia retirada, fent dejuni i en oració perpètua. A la ciutat hi havia enemics dels cristians, que excitaven al poble i van provocar una cruel persecució. Els amotinats corrien de forma tumultuosa a casa dels cristians fent pillatge, saquejant i cremant tot el que hi trobaven.

A casa seva hi van trobar Apol·lònia, i així decidiren turmentar-la, tant més com gran era la veneració que tenia entre els seus. El primer que feren va ser trencar-li les dents a cops de pedra i desfigurar-li la cara. Irritats no tan sols per la serenitat, sinó pel goig que manifestava en veure's digne de patir quelcom per Jesucrist, no hi va haver crueltat que no fessin en aquella cristina heroica. Es valgueren de les amenaces, de les promeses i d'altres artificis

per tal de fer-la abdicar de la seva fe, però en ella hi van trobar sempre una fermesa molt superior a la que li corresponia per l'edat.

Desesperats de no aconseguir res, es persuadiren que la seva perseverança no podria resistir la prova del foc. Amb aquesta idea la van dur fora de

la ciutat, i encenent una gran foguera l'amenaçaren de llençar-l'hi, lligada de mans i peus, si no es disposava a blasfemar contra Crist i oferir encens als ídols. Ella, que havia passat una llarga vida al servei del Senyor, va tremolar davant tal proposició, però la reacció fou contrària ja que va sentir un gran desig d'honorar més i més a Déu, amb el sacrifici de la seva vida. No esperà, per tant, a que la tiressin al braser, sinó que fou ella mateixa qui s'hi llençà.

La Santa morí l'any 249 de nostre Senyor, sota l'imperi de Felip l'Àrab -encara que aquest és any de traspàs, ja que el succeeix Deci, emperador que es distingí per ser cruel perseguidor dels cristians-.

No és fins que es publica el tractat "Thesaurus pauperum", que data del segle XIII, atribuït a Petrus Hispanus o Papa Joan XXI, que s'esmenta per primera vegada Apol·lònia com a advocada del mal de queixal. Concretament es recomana seguir el consell del mestre Lucano, segons el qual "tot home que tingui mal de queixal i s'encomani a la Santa fent-li oració, se li treurà tot el dolor". Seguint una mica la història, veiem que la devoció pels Sants protectors, era força estesa entre els cristians de l'Edat Mitjana.

De la nostra, arreu d'Europa se'n poden veure pintures i escultures que representen escenes de la seva vida i martiri. Concretament, a la ciutat de

BALTIMORE COLLEGE OF DENTAL SURGERY
DENTAL SCHOOL
UNIVERSITY OF MARYLAND
1840-1990

Florència existí un monestir sota la seva advocació i protecció. Fou fundat en el segle XIV, l'abril de 1339, i en tenien cura les religioses de l'orde benedictí. Perdurà fins a principis del segle XIX, quan s'esdevingué la invasió napoleònica. Els seus béns foren confiscats i el seu tresor dispersat. Desaparegueren també les valuoses relíquies, entre les quals hom assegura que s'hi trobava el maxil·lar inferior. Actualment, l'edifici forma part de la Universitat Florentina i les seves aules s'utilitzen per dur-hi a terme actes culturals i científics. També hi havia retaules a les esglésies augustinianes d'Anvers i Brussel·les.

A la Corona d'Aragó en tenim les primeres referències a l'època del rei Pere IV -un gran patidor del mal de queixal-, i per aquesta raó devot de la Santa. El rei ordenà acabar el retaule de Santa Apol·lònia existent a l'església de Sant Llorenç de Saragossa, això passava l'any 1377. Per aquestes dates ja existia en aquesta ciutat una Confraria amb el seu nom. A Catalunya, la tenen per patrona algunes poblacions com Planés, annex a Planoles, on hi ha una capella en el seu honor. En el Santuari de la Mare de Déu dels Àngels, al Baix Empordà, existí a finals del segle XIX, una relíquia de Santa Apol·lònia que rebia culte des de temps molt antics. Les dones portaven els seus fills al Santuari per fregar-los les genives amb la relíquia, a fi que poguessin gaudir d'una perfecta salut dental. Però, a partir del 21 de juliol del 1936, aquest lloc fou assaltat i saquejat i no hi quedà cap objecte de valor, entre els que hi havia la relíquia.

Era venerada a la Seu de Manresa i a llocs com el Mas "Tremolosa" del terme de les Llosses. A la població de Gualba de Dalt al Vallès Oriental, avui dia es conserva encara un retaule de la seva imatge. A la diòcesi de Barcelona, eren poques les esglésies

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Biblioteca
Àrea de Cultura i de la Salut
CAMPUS DE BEL·LUTGE

Goigs a

SANTA APOL·LÒNIA

venerada al seu altar
Sió, de la ciutat

Il·laor de la Salut

VERGE I MARTIR

del Monestir de Mont-
de Barcelona

Apol·lònia, dolça esposa del Rei del cel, molt amada: sigueu-nos sempre advocada, Verge i màrtir gloriosa.

De l'Església alexandrina rosa nasquéreu fragant; sol respindreu brillant, perla fóreu peregrina, de Jesús, joia formosa, prenda la més estimada...

Com jardí celestial, flors de virtuts reuníeu, i, com abella, collíeu d'elles la mel que més val. No pogué, llum tan graciosa, viure molt temps amagada...

Un jorn, Deci el lloctinent, cridant-vos a sa presència, us mana fer reverència, als déus falsos, promptament.

Vós responeu, valerosa, que sou amb Crist desposada...

No creure sos manaments, tant la seva ira provoca, que mana obrir-vos la boca i us trenquin totes les dents. L'Espòs us sap més vistosa com vos veu més maltractada...

Un gran foc mana el tirà que es posi al vostre davant; mes a Vós l'Esperit Sant us diu que el guanyeu per mà. Al foc us llencen airosa, del foc del cor abraçada...

Els àngels canten victòria, després de tan crudel guerra; flors us ofereix la terra, i el cel, corones de glòria. Palmes de màrtir sortososa, lliris de Verge Sagrada...

A Mont-Sió, Barcelona vostra relíquia venera, i el consol que d'ella espera sempre abundant se li dona. Sou pròdiga i generosa, així que sou invocada...

Doneu, doncs, sempre consol, Verge santa, al Monestir, i als devots que us saben dir sa pena i son desconol. I ja que oïu amorosa quan de cor' sou reclamada...

TORNADA

O fragantíssima rosa al Paradís trasplantada: sigueu-nos sempre advocada, Apol·lònia gloriosa!

✠. Ora pro nobis, Beata Apollonia. ✠. Ut digni efficiamur promissionibus, Christi.

OREMUS

Deus, qui nos Beata Apollonia, virginis et martyris tuae, commemoratione laetificas: da, ut quam veneramus officio, tiam pia conversationis sequamur exemplo. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

TORNADA

A - pol - lò - nia, dol - ça es - po - sa del Rei del cel, molt a - ma - da: si -
gueu - nos sem - pre ad - vo - ca - da, Ver - ge i màr - tir glo - ri - o - sa. De l'Es - glésia a - le - xan -
dri - na ro - sa nas - què - reu fra - gant; sol res - plen - di - reu bri - llant, per - la só - reu pe - ro -
gri - na; de Je - sús, jo - ia for - mo - sa, pren - da la més es - ti - ma - da...

Genç de 1930. Edició d'Elis Amics dels Goigs.

Impremta de la Casa P. de Caritat. — Barcelona.

en què no es venerés la Santa, com per exemple a la Basílica de Santa Maria del Mar i al convent de Nostra Senyora de l'Esperança, de les religioses del Gran Pare Sant Agustí. En les primeres processons del Corpus, celebrades a Barcelona a finals del segle XIV, formava part de les representacions o passos. Santa Apol·lònia, que era portadora d'unes tenalles amb un queixal, estava a càrrec dels religiosos de la Mare de Déu de la Mercè. De les imatges de Santa Apol·lònia, potser la més moderna ens ve dels EE.UU. El "Dental School", del "Baltimore College of Dental Surgery", de la "University of Maryland", en el 150 aniversari edità uns cartells amb una imatge, molt original de Santa Apol·lònia, que porta a la mà esquerra una petita espelma en lloc de la palma, símbol del martiri.

LA CONFRARIA I EL MONESTIR DE MONTSIÓ

En testament del 9 de juny de 1347, la Infanta Maria d'Aragó que pertanyia a l'Orde de les "Comendadores de San Juan de Jerusalén" llega els seus béns per a construir el Monestir de Monges Predi-

Goig en honor de Santa Apol·lònia, editat pels Amics dels Goigs l'any 1930.

A dalt, la imatge de Sta. Apol·lònia, editada el 1990, a Baltimore (EEUU).

Les Germanes
Dominiques amb
la Presidenta
d'Honor i el
Confrare Major, al
claustre del
Monestir (1991).

cadores, dit de Sant Pere Màrtir, de l'Orde de "Santo Domingo" gràcies, entre d'altres, a qui arribaria a ser Cardenal l'any 1356, Fr. Nicolàs Rosell i al rei, Pere el Cerimoniós. Ell en va posar la "primera pedra", el dia 1 d'agost de 1351, a la zona del Mas d'en Bissanya, a les Drassanes, aleshores fora de la ciutat de Barcelona.

Degut al perill que representaven les guerres i la pirateria, el 17 d'abril de 1371 es traslladen a uns nous terrenys, a la Casa d'en Porta, dins de les muralles i a prop de l'Hospital d'en Colom (Hospital de la Santa Creu). El 28 de juny de 1376 amplien el lloc amb la compra de la Casa de Pere Carner. Però essent insuficient l'espai, després de no pas poca polèmica, el 16 de juny de 1423, passen a ocupar el Convent augustinià de Santa Eulàlia del Camp, a la plaça de Santa Anna. És en aquests moments quan substitueixen el nom de Sant Pere Màrtir pel de Nostra Senyora de Montsió.

A començament del segle XVI, concretament, el 29 de gener de 1534, s'hi establí una Confraria en honor de Santa Apol·lònia. El Monestir posseïa relíquies de la Santa, que gaudien d'una gran veneració. A l'església, les monges hi construïren la capella dedicada a ella, amb el corresponent altar i imatge que la presidia.

Era tal la devoció, que les religioses, atenent les peticions dels devots, sol·licitaren el reial consentiment per a la fundació d'una Confraria sota el seu patrocini, per la qual cosa es dirigiren a Pere de Cardona, conseller del rei i lloctinent del Principat de Catalunya, que féu de mitjancer per aconseguir-ne l'aprovació. A la instància se li demanava, a més

que donés llicència a les següents ordenacions: "...que hi hagi el llibre de registre dels confreres d'ambdós sexes; el pagament d'un sou d'almoïna a l'entrada i anualment sis diners que s'invertien en la celebració de la festa patronal i l'administració de la Confraria per part de la Mare priora del convent; i finalment, donar les restes de les almoïnes per a despeses de sagristia".

Alguns anys després de la constitució de la Confraria, es decidí embellir la capella dedicada a la Santa, i contractaren dos famosos artistes de l'època perquè hi creessin diverses taules amb escenes de la seva vida i martiri. Se n'encarregaren Jaume Forner i Benet Rafart el 16 d'abril de 1542.

Foren molts els alts i baixos que sofrí la Confraria. A principis del segle XVII, vista la pobresa que patia el convent, Felip III donà llicència per fer una col·lecta per tot el principat. El Monestir de Montsió sofrí un gran nombre de calamitats: fou incendiat, ocupat i destruït en una bona part en el transcórrer dels anys, a causa de les vicissituds sofertes pel país, com el siti de Barcelona per les tropes de Felip V.

L'any 1835, a causa de la crema de convents i de la desamortització dels béns dels ordes i congregacions religiosos, molts dels seus monestirs es van convertir en casernes militars. El de Montsió fou per a un batalló de la Milícia Nacional, on, el 24 d'abril de 1837 s'hi construí un teatre. L'octubre del mateix any desaparegué el cos militar, però es portà a terme la idea d'uns joves oficials, Pere Vives, Josep M. Grau, Francesc Planas i l'escenògraf i Capità Josep Planella, de crear una autèntica organització teatral. Així, el 3 de gener de 1838 nasqué la "Socie-

dad Filodramàtica de Montesión", anomenada després "Liceo Filodramàtic Barcelonès", que instituí docència de cant, música i declamació. D'aquest nucli sorgí la Societat del Gran Teatre del Liceu.

Bona part d'aquest segle el Monestir va passar per mans de militars i va ser presa de la revolució popular. L'any 1875 -any del títol de Cirurgià Dentista-, tornen a prendre possessió del lloc, però l'estat ruïnós en què el van trobar, obligà a pensar en una nova ubicació a la nova zona aleshores de l'eixample. Així, l'any 1888, s'instal·laren al nou edifici que es construí a la Rambla de Catalunya cantonada Rosselló, de Barcelona. A l'església es féu l'altar dedicat a Santa Apol·lònia, el retaule de la qual se salvà de tanta ruïna. Aquest altar fou beneït el 9 de febrer de 1901 -any del títol d'odontòleg-, segons que es llegeix a la documentació de l'arxiu del Monestir.

Desaparegué també, després de tot el que el convent patí, l'"Autèntica", document del 7 de desembre de 1819, que certificava la veracitat de les relíquies que s'hi veneraven. L'il·lustre Cardenal Casañas l'estengué novament el 20 de gener de 1904 i ordenà, a més, la confecció d'un reliquiari. Però el 1936 desaparegueren el retaule i la relíquia, i poc n'hi faltà també perquè desaparegués la Confraria.

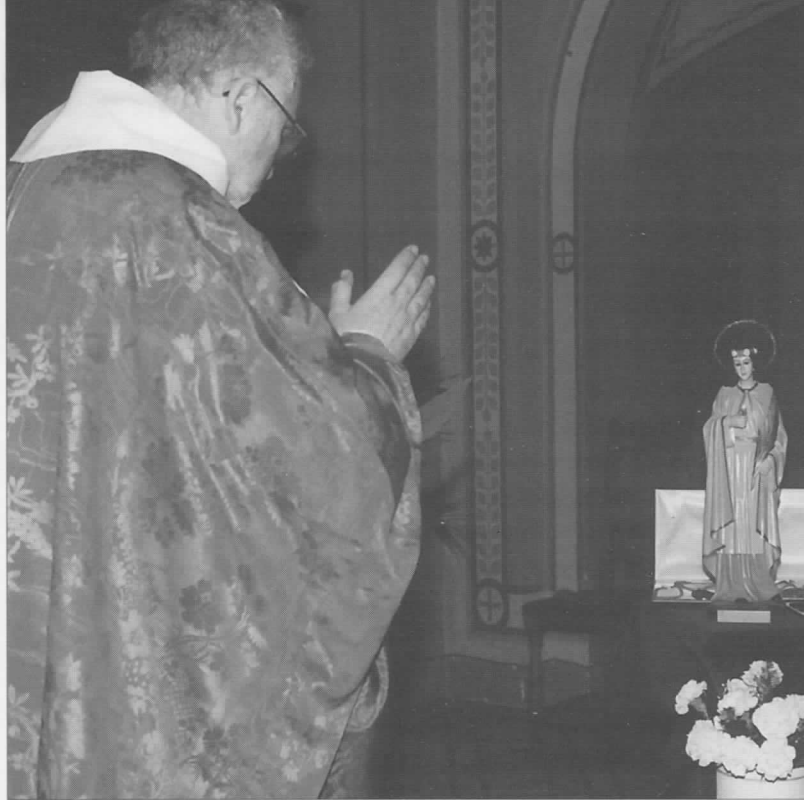
A la postguerra, un grup de professionals barcelonins, entre els que hem de destacar els Drs. Lluís Carol i Murillo, Josep Lluís Echeverría Muro i Antoni Nadal i Vallaura, entre d'altres, intentaren revifar la tradició, però sabem que als anys cinquanta el nombre de confreres era molt escàs, i no en tenim cap notícia posterior.

El convent de la Rambla de Catalunya fou envoltat de modernes edificacions, cosa que donà origen al fet que comencés a germinar la idea de buscar, en plena natura, les condicions adients per a la vida de les enclaustrades. Compraren la finca de Can Casanovas d'Esplugues de Llobregat a José M. Milà i Camps, l'any 1947 i un any després s'inicià la construcció del nou Monestir de Santa Maria de Montsió. Resta a Barcelona l'església, convertida en la Parròquia de Sant Ramon de Penyafort.

Des del seu inici s'ha anat conservant el claustre del Monestir, que, pedra a pedra, ha seguit els diferents trasllats, i que forma part del patrimoni artístic de la Generalitat de Catalunya.

NOVA ÈPOCA DE LA CONFRARIA

Durant l'any 1989, es van fer diverses gestions amb el Bisbe auxiliar de Barcelona, Mnsr. Lluís Martínez i Sistach, qui en definitiva ha donat el vist-i-plau perquè els Estatuts fossin aprovats, el 25 de gener de 1990, per l'Emm. i Revm. Sr. Narcís Jubany, Arque-

bisbe de Barcelona. Ara ja podem dir que la tenim de vell nou, constituïda com Associació de Fidels, sota l'auspici de l'Arxidiòcesi de Barcelona i amb els següents objectius:

A - El domicili social és el Monestir de Santa Maria de Montsió, carrer Església 82, de la ciutat d'Esplugues de Llobregat.

B - Els fins que busca són:

1) Donar continuïtat a la Confraria de Santa Apol·lònia de Barcelona, fundada al segle XVI, i recollir el desig del nostre company de professió i mestre de la Història de l'Odontologia, Josep Rahola i Sastre, que l'any 1964, en un article a la "Revista Española de Estomatología", demanava textualment: "no estaria de més que els odontòlegs i estomatòlegs de la nostra ciutat procurassin el renaixement i la renovació d'aquesta antiga institució devocional, i n'adaptessin els estatuts als temps actuals, seguint les normes d'altres Confraries de professió similar a la nostra que, amb el seu caire devocional, cultural i social a la vegada, es troben establertes a Barcelona".

2) Agrupar tots aquells professionals dentistes que tinguin devoció per Santa Apol·lònia i promoure la seva advocació.

3) Ser nexa d'unió entre el Col·legi d'Odontòlegs i Estomatòlegs de Catalunya i la Facultat d'Odontologia de la Universitat de Barcelona, per tal de contribuir a llurs particulars celebracions.

4) Tenir cura dels béns documentals o d'una altra mena, que puguin tenir relació amb la Santa, especialment els documents antics, imatge i altar, que es conserven al Monestir de Santa Maria de Montsió.

El Consiliari realitzant l'acte de benedicció de les medalles. Es veu la imatge de Santa Apol·lònia, que es conserva al Monestir (1994).

5) Realitzar actes culturals i promoure la publicació de treballs relacionats amb la història i el culte a la Santa.

Per primera vegada, en aquesta nova època, la imatge de Santa Apol·lònia, que es conserva al Monestir, presideix els actes de la diada, al Col·legi d'Odontòlegs i Estomatòlegs de Catalunya.

El 6 de febrer de 1991 se signà l'Acta de constitució. El 9 de febrer s'exposa, dins el "Primer Congrés Català d'Odontostomatologia", la relíquia de Santa Apol·lònia que podria ser la que desaparegué l'any 1936. L'11 d'abril: visita de la Sra. Ferrusola a les Germanes Dominiques, que havia acceptat ser la Presidenta d'Honor de la Confraria. L'acte íntim amb les Germanes, representà la consolidació actual de la Confraria.

El 9 de febrer de 1993 complíem per quarta vegada, la celebració de la festivitat de Santa Apol·lònia, al Monestir de Santa Maria de Montsió. Les Germanes Dominiques ens acolliren a la seva església per a la celebració de l'eucaristia, que presidí el Consiliari Josep Lluís Fernández. Al final, les religioses van cantar els goigs de la màrtir i es va fer la veneració de la relíquia, que en part es conserva de nou, en aquest Monestir.

A continuació es realitzà l'acte de nomenament de les persones, que aquest any rebien el reconeixement honorífic, a les que es lliurà un diploma de paper del Museu de Capellades, fet a mà, amb l'anagrama de la Confraria, original de Carme Caballé i Miguel d'Igualada. Va prendre la paraula el Prof. Josep Duran Von Arx i en el seu discurs, va destacar la personalitat humana i científica de l'Excm. Juan Pedro Moreno González, Degà de la Facultat d'Odontologia de

Madrid i Catedràtic d'Ortodòncia, i nomenà'l, tal com consta en l'Acta de l'Assemblea general de 1992, Membre Corresponsal, distinció que s'atorga a aquelles personalitats que més destaquen en la professió dental i que no viuen a Catalunya.

El lliurament del diploma, patrocinat pel Laboratori Goupil Ibèrica, es realitzà el dia 20 del mateix mes, a la ciutat de Madrid, al despatx del Degà i comptà amb l'assistència de la Profa. Elena Barberia Leache, el Dr. Ruperto González Giralda, el Dr. Ignasi Serra i Renom, la seva esposa Mª Teresa Ristol i el qui subscriu. Després d'una breu introducció històrica, es donà lectura del discurs pronunciat pel Prof. Duran i es va fer el lliurament del diploma acreditatiu i del llibre de la Confraria, editat pel Laboratori Inbsa. Finalitzà l'acte amb les paraules d'agraïment del Prof. Moreno, en un ambient emotiu i d'amistat. Recordarem sempre, els qui estàvem allà, aquest moment viscut a Madrid, en el qual es demostrà la confraternitat que pot existir, entre les persones que se senten unides per uns mateixos objectius.

Després va ser el Dr. Xavier Costa i Codina, qui va exposar els motius pels que es nomenava al recordat Odontòleg i Historiador, Josep Rahola i Sastre, com a Membre d'Honor per a 1992. Rahola va ser el vertader promotor d'aquesta nova època de la Confraria. Els seus estudis històrics foren els que permeten iniciar la recerca de la documentació i amb això, la renovació l'any 1990. Rebé el diploma la seva filla, Josefa Rahola, en un homenatge pòstum que hauríem volgut fer en vida, si la malaltia no ho hagués malmès.

A continuació, el Prof. Cosme Gay i Escoda -Degà de la Facultat d'Odontologia de Barcelona-, glossà sobre la personalitat de l'Excm. i Magfc. Josep M. Bricall i Masip, Rector de la Universitat de Barcelona. Les seves paraules van recordar que el seu nomenament com a Membre d'Honor per a 1993, era en reconeixement per la creació de la Facultat l'any 1986. Dues promocions d'alumnes fins aquells moments, eren el fruit de la il·lusion de les persones que creiem en la Universitat.

El quart i últim diploma va ser per a la Sra. Marta Ferrusola Lladós, com a Presidenta d'Honor, que va ser recollit per la Germana Piora Esperança Abad i lliurat al Palau de la Generalitat, el dia 5 de març.

En la crònica de les activitats en la festivitat del 9 de febrer de 1994, prenen un relleu especial algunes novetats dins del marc tradicional de la celebració anual. A les nou del matí es va fer la Missa, concelebrada pel Consiliari, Mn. Josep Lluís Fernández i el Degà de la Facultat de Teologia de Catalunya, Mn. Gaspar Mora. En les seves paraules, el Consi-

Cognoms _____
Nom _____
Adreça _____
Ciutat _____ C.P. _____
Telèfon _____

Vull ser membre de la Confraria de Santa Apol·lònia de Barcelona i envio el xec de 6.000,-Ptes. núm. _____ al Monestir de Montsió, c. Església, 82, 08950 Esplugues de Llobregat.

Signatura

Domiciliació Bancària
Banc o Caixa _____ Núm. de Compte _____
Sucursal _____
Domicili _____
C.P. _____ Ciutat _____ Província _____
Titular _____

Sr. Director: li demano prenguin nota que siguin carregats al meu compte indicat, els rebuts presentats al meu nom, per a la Confraria de Santa Apol·lònia de Barcelona.

Signatura

liari ens va recordar la necessitat que el treball de cada dia estigui immers en un esperit d'amor vers els altres i ens donà ànim per a seguir amb la tasca de la Confraria.

L'esdeveniment especial va ser la benedicció de les Medalles, un dels distintius que podran portar els Confreres i que tenen en custòdia les Germanes Dominiques. Al final es van cantar els goigs de la Santa. L'acte central es va fer a la pròpia Església, on van prendre la paraula els professors Josep Duran Von Arx i Esteve Brau i Agudé, per explicar als presents el currículum de les dues persones, que aquest any rebien l'homenatge: el Dr. Ruperto González Giralda, Membre de Mèrit i el Professor Antoni Nadal i Valldaura, Membre d'Honor, per la dedicació professional d'ambdós, a la Federació Dental Internacional el primer i a la docència universitària el segon, entre altres motius.

Per concloure, les paraules d'agraïment i la primera imposició solemne de medalles, a ells i als membres fundadors de la Confraria. Moments després es visità el claustre del Monestir, que forma part del patrimoni artístic de la Generalitat de Catalunya, per acabar

amb un esmorzar de germanor al locutori.

La Confraria té previst fer una assemblea general dins del mes de maig, a la que podran assistir els quaranta-cinc membres actuals i on és prevista fer la imposició de medalles a aquells que l'hagin sol·licitat.

Volem deixar constància del nostre reconeixement a les Germanes Dominiques de Montsió, per haver conservat l'esperit de la Confraria, des de la seva fundació en el segle XVI, i per l'interès que demostren perquè pugui tenir continuïtat a partir d'ara. Esperem poder correspondre l'esforç que fan. I tot això no hauria estat possible sense l'assistència als actes, d'un gran nombre de persones, autoritats civils, universitàries i eclesiàstiques, professors i alumnes de la Facultat, representants dels Protèsics i de les Higienistes, i altres persones que no essent de la professió, senten devoció per la Santa.

En definitiva, amb aquest pas hem complert un deure amb la història, el de donar continuïtat a les nostres tradicions i esperem amb il·lusió, que tots

els professionals de l'Odontologia s'hi sentin identificats. Aquesta és una aportació que fem a Catalunya, a la Universitat i a la Professió.

BIBLIOGRAFIA

- 1.-Amades, J. costumari Català. El curs de l'any. Ed. Salvat. Barcelona. 1982. I. 744-5.
- 2.-Arqués, R. Santa Apolonia patrona de los dentistas. Barcelona. 1945.
- 3.-Arqués Mianau, R. Historia anecdótica de la odontología, a través del arte y de la literatura. Ed. Salvat. Barcelona. 1945.
- 4.-Baudot et Chaussin, RR.PP. Vies de Saints et des bienheureux. Librairie Letourey et ané. Paris. II. 1936.
- 5.-Bruck, W. Das Martyrium der heiligen. Apollonia und seine Darstellung, in der bildenden kuns. Berlin. 1915.
- 6.-Coens, M. Une Passio S. Apolloniae inédite, suivie d'un miracle en Bourgogne. Anal Boll. 1952; LXX: 138-59.
- 7.-Delehay, H. Les martyrs d'Égypte. Anal Boll. 1922; XL: 13.
- 8.-Demoli, D. S.A. nella storia e nella leggenda. Milano. 1938.
- 9.-Israël, Y. et Y. Sainte Apolline veillez sur nous!. En: La carte à belles dents. Ed. Gilletta. Nice. 1987.
- 10.-Kirsch, J.P. DHGE. III. col. 1008.
- 11.-Lundberg, G. Une image rare de sainte Apolline. Stockholm. 1931.
- 12.-Magna, S. Sainte Apolline (sic). En: L'odontologie a travers la peinture et les arts graphiques de 2 600 avant J.C. jusqu'au debut du XXè siècle. Tesi doctoral. Toulouse. 1988.
- 13.-Nux, H. Sainte Apolline, patronne de ceux qui souffrent des dents. Etude historique, folklorique et iconographique. Revue d'Odontologie.

Paris. 1947.

- 14.-Oresanz, F. El martirio de Sta. Apolonia en filatelia. Estoma. 1983; III (2): 235-8.
- 15.-Pardos Bauluz, E. El patronato de Santa Apolonia y la Odontología aragonesa. Estoma. 1982; II (3): 371-86.
- 16.-Pauli, A. El Real Monasterio de Nuestra Señora de Montesión. Bartres. Barcelona. 1952.
- 17.-Poletti, G.B. Il Martirio di santa Apollonia. Rocca S. Casciano. 1934.
- 18.-Rahola Sastre, J. La antigua cofradia de Santa Apolonia en Barcelona. Bol C.O.E.C. 1965; 7-16.
- 19.-Rahola Sastre, J. Els Odontòlegs dels segles XIV i XV a Barcelona. I Congrés d'Història de la Medicina Catalana. Barcelona-Montpellier. 1-7 juny 1970.
- 20.-Ring, M.E. Apolonia, Santa patrona de los dentistas. En: Historia ilustrada de la odontología. Ed. Doyma. Barcelona. 1989.
- 21.-Scaduto, M. Enc Catt. I. Col. 1645-47.
- 22.-Sabat, A. Gran Teatre del Liceu. Ed. Escudo de Oro. Barcelona. 1992.
- 23.-Ustrell Torrent, J.M. La Confraria de Santa Apol·lònia de Barcelona. Lab. Inibsa. Barcelona. 1991.
- 24.-Ustrell Torrent, J.M. Santa Apol·lònia. Igualada. Periòdic de l'Anoia. 04-02-84.
- 25.-Ustrell Torrent, J.M. Sant Celdoni. Igualada. Periòdic de l'Anoia. 03-03-84.
- 26.-Ustrell Torrent, J.M. Tercer aniversari d'una advocació (Amb motiu de la Diada de Santa

Apol·lònia a la Facultat d'Odontologia). Butll. C.O.E.C. 1990; 34: 13-4.

- 28.-Ustrell Torrent, J.M. La Confradia de Santa Apolonia de Barcelona. 1992. Rev. Odontostomatol. Implantoprot. 1991; 6: 287-8.
- 29.-Ustrell Torrent, J.M. La Confraria de Santa Apol·lònia de Barcelona-1992. Igualada. Periòdic de l'Anoia. 08-02-92.
- 30.-Ustrell Torrent, J.M. La Confraria de Santa Apol·lònia de Barcelona. Quatre segles de la fundació i tres anys de la renovació. Igualada. Periòdic de l'Anoia. 06-02-93.
- 31.-Ustrell Torrent, J.M. La Cofradia de Santa Apolonia celebra su cuarto año. Rev. Odontostomatol Implantoprot. 1993 1: 7-8.
- 32.-Wessler, J. St. Apollonia. Odont Tidsskrift. Stockholm. 1917.
- 33.-Acta SS. Anversa. 1648; II: 278-81.
- 34.-Apollonian, The. Organe des "Federated Guilds of St. Apollonia".
- 35.-Arxiu del Monestir de Montsió. Documents de la Confraria.
- 36.-Arxiu Notarial de Barcelona. Notari Gaspar ça Franquesa. Llibre de Negocis del Monestir de Montsió. Lligall 4. Fol. 44.
- 37.-BHL. I. 103-4. nn. 638-42.
- 38.-Biblioteca Sanctorum. II. 258.
- 39.-Enciclopedia de la Religión Católica. Ed. Dalmau. Barcelona. 1956; I: 819-20.
- 40.-Gran Enciclopèdia Catalana. Enc. Cat. Barcelona. 1977; X: 286-7.
- 41.-Petits Bollandistes, Les. Vies de Saints. Paris. 1988; II: 404.
- 42.-Santos Sanadores. Ciba. Barcelona. 1948.